

REVOLUȚIA DE LA 1848–1849 ÎN ȚARA FĂGĂRAȘULUI. REALITĂȚI ȘI EVENIMENTE

Constantin Băjenaru*

Abstract: *The revolution between 1848–1849 represented one of the events with a major impact on Transylvania's history and society, even if the forty-eighth Hungarian legislation tended in some domains towards European democracy, decreeing Hungarian nation as the only civil and political nation, and the forced joining of Transylvania to Hungary, led to a total rejection of these decisions by the Romanian nation. From the spring of 1848 until the end of the civil war in the summer of next year, the essential problem of the Romanian people represented the fight against the „union” with Hungary. At the same time, the refusal of Hungarian revolution leaders to take into consideration the social and national claims of the Romanians, embittered them much more. On this background of revolutionary events and reality is registered the present approach, by which it is intended to reveal some of the efforts, sacrifices and human offerings of the Romanians from Făgăraș County on the altar of national human perpetuation in Transylvania. The impetuously progress of the revolutionary actions included the entire Romanian society from here, even if it didn't reach the valences from other areas, as in Apuseni especially.*

Keywords: revolution, 1848–1849, Făgăraș County, reality, events, fights, sacrifices.

Datorită forței social-economice și politice a puternicei aristocrației maghiare, Ungaria și-a păstrat caracterul de „stat asociat și component al unitarului și indivizibilului Imperiu Habsburgic care se administra însă după propriile legi, care-și aveau sursa în dualitatea *rex et natio* din Dietele Ungariei și ale Marelui Principat al Transilvaniei”¹, și care se puneau în practică prin propriile instituții administrative și juridice.

Pe plan legislativ, dietele Ungariei și Transilvaniei au introdus limba maghiară ca singura limbă oficială de dezbateri și din aceste motiv încep să apară, înainte de 1848, conflicte politice între maghiari și nemaghiari (îndeosebi români, sârbi, slovaci și ruteni). „Centralismul maghiar de stat devine în epoca modernă incompatibil cu autonomismele istorice (...) ale Marelui Principat al Transilvaniei”, care trebuia integrat în statul național și unitar maghiar².

* Cercetător științific III dr., Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” – Făgăraș; e-mail: bjnrcosti@yahoo.com.

¹ Dumitru Suci, *Studiu introductiv* la vol. *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericesti ortodoxe 1848–1850*, întocmit de Dumitru Suci (coord.), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Lorand Madly, București, Edit. ASAB, 2010, p. 5.

² *Ibidem*.

În această situație, națiunile nemaghiare – și vorbim aici în mod special despre români –, dacă doreau să-și vadă confirmate și puse în practică propriile programe naționale, n-aveau altă cale decât să încerce spargerea monopolului maghiar din Dietă, comitate și districte, justiție, și să-și trimită acolo proprii reprezentanți, în proporție cu numărul lor. De pildă, Dieta era compusă din trei categorii de membri – cei având dreptul prin puterea funcției (guvernatorul, consilierii și secretarii Guberniului, dregătorii de la Tabla regească din Târgu Mureș, conducătorii comitatelor și scaunelor secuiești), cei cu drept prin naștere (regaliștii numiți de împărat din rândul elitei aristocratice) și deputații aleși (câte doi de fiecare unitate administrativă). În 1846, reprezentau Făgărașul în Dietă căpitanul suprem Carol Brukenthal și deputații aleși Boer George și Teleki László³.

Legislația maghiară pașoptistă liberală avea merite de netăgăduit democratice, prin libertatea individuală a cetățeanului, desființarea iobăgiei și împrăștierea foștilor iobagi, impozit proporțional cu venitul, separarea puterilor în stat etc., aceste principii fiind însușite cu entuziasm și de elitele nemaghiare. Însă, decretarea națiunii maghiare ca singura națiune politică sau civilă, unitară și indivizibilă, ca și generalizarea ideii că limba maghiară ar fi „identică cu rațiunea și libertatea”, cu întărirea principiilor constituționale, au creat o *psihoză* de teamă și de respingere, inclusiv în rândul românilor. Elitele maghiare și programele lor politice au realizat repede că acceptarea acestei situații „ar putea să însemne începutul sfârșitului existenței propriilor lor ființe”⁴, dar și ca națiune politică.

Din aceste motive, Programele națiunii române au solicitat extinderea libertăților sociale și a celor juridice, a egalității profesionale și școlare, respectarea dreptului de proprietate și de asociere, recunoașterea românilor ca națiune politică de sine stătătoare și nu subordonată sau integrată celei maghiare. Dacă conducerea revoluției maghiare a fost de acord cu primele, a refuzat, însă cu obstință acordarea de drepturi naționale pentru români, respingând principiul egalei îndreptățiri politice și decretând, împreună cu Dieta de la Cluj, *uniunea* Marelui Principat cu Ungaria.

Această atitudine a adus în scurt timp românilor, și nu numai, vremuri de prigoniri, lupte și jertfe grele, iar mulți dintre cei care și-au făcut speranțe față de revoluția ungară, au avut parte de multe deziluzii. În aceste condiții, „revoluțiile burghezo-democratice capătă substanța și devin, *de facto* și *de jure*, războaie naționale, care în primăvara și vara anului 1848 se desfășoară în cadrul paradigmei dualism *versus* federalism, iar după ce Dinastia și guvernul liberal austriac nu mai recunosc legile și măsurile favorabile ungarilor (...), războaiele naționale susținute de națiunile nemaghiare continuă să se desfășoare cu intensitate contra centralismului maghiar de stat, între octombrie 1848 – august 1849, dar în alte condiții tactice, ce păreau mai favorabile, adică alături de Dinastie și de guvernul imperial austriac contra Ungariei”⁵.

³ „Gazeta de Transilvania”, nr. 59, 1846, p. 233–234.

⁴ D. Suci, *op. cit.*, p. 6.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

La scurt timp după declanșarea revoluției în Ungaria, la 15 martie 1848, locuitorii districtului Făgăraș s-au solidarizat, alături de ceilalți ardeleni, la revendicările social-politice ale revoluționarilor maghiari privitoare la desființarea privilegiilor nobiliare și a iobăgiei, la instaurarea libertății și egalității publice, și în mod special, la recunoașterea românilor ca entitate politică de sine stătătoare; de neacceptat a fost, însă, proclamarea *uniunii* forțate a Transilvaniei cu Ungaria, hotărâtă de Dieta maghiară de la Pojon/Bratislava.

Și asupra populației făgărășene apăsau grelele sarcini iobăgești, nenumăratele abuzuri ale nobililor și dregătorilor. Conform legii urbariale din anul 1847, se aflau în stare de iobăgie locuitorii a 51 de sate, ceilalți, puțini, fiind țărani liberi, ei făcând parte din satele scutite (boierești sau grănicerești) și mixte⁶.

În consecință, presa românească de atunci, dar și elitele, întrunite în adunări cu caracter național, cereau eliberarea iobagilor din servitute, acordarea de drepturi naționale, garantarea folosirii limbii române în administrație și școală, acces neîngrădit în funcțiile publice la toate nivelurile etc. În privința desființării iobăgiei, maghiarii au folosit încă de la început mijloace coercitive, supunând la execuții militare satele iobăgești care refuzau să presteze robota, acestea având ca scop împiedicarea românilor de a se elibera din iobăgie prin forțe proprii, pentru ca ulterior eliberarea să fie condiționată de acceptarea *uniunii* cu Ungaria.

Liderii românilor, însă, au mers până la a cere recunoașterea națiunii române ca o entitate politică independentă, după cum răzbate și din textul documentului lui Simion Bărnuțiu, *Proclamația către români!*, redactată la 24 martie 1848 la Sibiu, și expedită în mai multe copii tineretului studios din Ardeal, cu rugămintea ca fiecare să o copieze și o trimită în satul natal: „Ungaria invită Ardealul la uniune, iar Clujul anunță cu mare solemnitate că voiește uniunea. Secuții încă se vor pronunța astfel, sașii însă nu. Și românul ce face? De la aceasta îi depinde viața sau moartea. Să-și deschidă ochii fiecare român și să se folosească de ocaziune, fiindcă, sau câștigă tot, sau pierde tot. Pierde aceea ce avea și până acum – naționalitatea!

(...) Răspundeți: Nu ne unim până nu e ridicată națiunea română la acel rang politic din care au dezbrăcat-o națiunile maghiară, sașă [(săsească – *n.n.*, *C.B.*)] și secuiască.

(...) Nobili români din Făgăraș, Valea Hațegului și Chioar, deșteptați-vă! Nu vă amăgiți cu maghiarii. Nu vă înstrăinați de pământul Ardealului, de mama voastră, pe care brațele străbunilor voștri au câștigat-o pe seama voastră.

(...) Afurisit să fie pentru totdeauna Românul care cutează a se lega de uniune, înainte de a fi recunoscută națiunea română de națiune politică!”⁷.

Autoritățile ardeleni s-au sesizat rapid în privința acțiunilor revoluționare, atenționând serios asupra pericolozității lor și îndemnând la luarea de măsuri. Într-un

⁶ G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe 200 de ani din urmă*, ed. a II-a, vol. II, Brașov, 1994, p. 647–648.

⁷ Apud Traian Dumitrescu, *Transilvania: pământ strămoșesc multimilenar*, vol. II, [București], Edit. Miracol, 1997, p. 56–57.

document din 3 aprilie 1848, guvernatorul trimitea o adresă către conducerea a 13 orașe și comitate ardelenne – printre care și Făgăraș –, în care atenționa că mișcările din țară necesită o atenție sporită din partea Guvernului. Prin urmare, credea că este oportun „a vă soma și a vă face răspunzător (...), ca atât în mod personal, cât și funcționarii de încredere din subordinea voastră, să vegheați cu atenție maximă asupra populației pe care o cărmuiți și în mod special asupra celei românești de rând (...). De altfel, toate persoanele care vor îndrăzni să instige poporul român să fie imediat arestate și puse sub o pază sigură. Apoi să ni se raporteze totul imediat”⁸.

Impresionați de *Proclamația* lui S. Bărnăuțiu, dar și de celelalte îndemnuri ale fruntașilor români, cum a fost *Proclamația* profesorului Aron Pumnul, de la începutul lunii aprilie 1848⁹, mulți făgărășeni au plecat către Blaj, spre a participa la Adunarea de pe Câmpia Libertății. Despre A. Pumnul, George Barițiu spunea că, fiind foarte apreciat de tineretul studios „(...) nu pierdu timpul prețios, face și el ce făcuseră maghiarii în mai multe locuri, compune o proclamațiune, prin care convoacă pe români la adunarea pe duminica Tomii (...)”¹⁰.

Autoritățile au făcut presiuni asupra episcopului greco-catolic Ioan Lemeni pentru a fi tras la răspundere, într-o scrisoare a guvernatorului către episcop, din 18 aprilie 1848, spunându-se: „Referitor la profesorul de filozofie Aron Pumnul, se afirmă că ar fi îndemnat tineretul de acolo (Blaj-*n.n.*, *C.B.*) la ținerea acestei adunări populare, i-a dat instrucțiuni și astfel a agitat spiritele pentru mișcări. Cu acest prilej doresc s-o solicit pe domnia voastră, ca imediat (...) să-l chemați în fața dumneavoastră și să-l obligați să declare din împuternicirea cui a îndrăznit să dea instrucțiuni tineretului și să-l îndemne la ținerea adunării populare? Declarația care i se va lua în acest sens, domnia voastră să mi-o trimită imediat”¹¹.

În *Proclamație circulariu pentru convocarea adunării de Duminica Tomii*, profesorul născut în Cuciulata (Făgăraș) afirma că deoarece românii neavând deputați în dietă, trebuie să ceară aceasta, însă numai prin buna înțelegere între ei și acest lucru nu se putea întâmpla decât „adunându-ne într-un loc și sfătuindu-ne unul cu altul ce am avea lipsă mai mare să cerem. Pentru aceea, e datoria fiecărui protopop, preot sau mirean, a se învoi fără întârziere ca să se adune pe duminica Tomii în Blaj toți protopopii câte cu doi preoți și câte cu doi oameni din tot satul românesc, fie unit, fie neunit tot atâta, căci toți sunt români”¹².

⁸ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. I (2 martie–12 aprilie 1848), București, Edit. Academiei RSR, 1977, p. 258.

⁹ A. Pumnul l-a rugat pe Timotei Cipariu să-i tipărească textul, însă a fost refuzat pe motiv că o convocare a unei națiuni era prerogativa autorităților. Ca urmare, Aron Pumnul a apelat la studenți, care au copiat-o și răspândit-o.

¹⁰ G. Barițiu, *op. cit.*, p. 164.

¹¹ *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. II (12–29 aprilie 1848), București, Edit. Academiei RSR, 1979, p. 72.

¹² Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 407.

Adunarea Națională de la Blaj, din 3–5/15–17 mai 1848, la care au participat circa 40.000 de oameni, a constituit cea mai mare manifestație politică de până atunci a românilor din Transilvania. În 4/16 mai, a fost adoptată *Petiția națională*, care cuprindea 16 puncte: egalitatea politică a națiunii române cu celelalte naționalități conlocuitoare; dreptul de a avea reprezentanți în Dietă, administrație și justiție, proporțional cu ponderea ei; desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor; libertatea presei și a întrunirilor publice; apărarea libertății individuale; gardă națională ș.a.

În pofida acestor cerințe majore ale românilor, Dieta ardeleană a votat în unanimitate, la 17/29 mai, încorporarea Transilvaniei la Ungaria, decizie sancționată și de împărat la 10 iunie 1848. Această măsură antiromânească a avut imediat repercusiuni grele pentru situația din Ardeal, conducând la acutizarea contradicțiilor sociale și naționale.

Sub influența punctelor proclamate la Blaj, acțiunile revoluționare au cuprins din ce în ce mai mult pe românii făgărașeni, care s-au ridicat la luptă directă împotriva administrației și a domnilor de pământ, refuzând să-și mai îndeplinească obligațiile iobăgești. La sfârșitul lunii mai, rapoartele autorităților vorbeau despre „serviciile refuzate de subalternii nobililor din Făgăraș”¹³. Alături de țăranime, au aderat la ideile revoluționare și orășenii (meșteșugari și intelectuali); printre aceștia din urmă, apar numele unui Petru Popescu (dascăl și preot, viitor protopop ortodox), participant la revoluție cu gradul de maior¹⁴, Bucur Comșa¹⁵ sau dascălul Adam Cațavei¹⁶. Încercând să indice starea de spirit ce domina Făgărașul, într-un raport al autorităților se preciza că mulți orășeni erau pătrunși de ideile epocii prezente, îndeosebi cei români”, manifestând „nesupunere și înclinații spre tulburarea liniștii publice”¹⁷, iar în *Gazeta de Transilvania* că în satele din zonele Sibiu și Făgăraș românii au început a se înarma și deprinde cu folosirea armelor, iar în multe localități „încep a se avea bine cu sașii”¹⁸.

Între timp, membrii Dietei de la Cluj îi asigurau pe țărani că împăratul îi va elibera din iobăgie, vestindu-i că acesta a pus pe ordinea de zi încetarea serviciilor urbariale și că va sancționa articolele de lege urbarială ce se vor aduce chiar în timpul lucrărilor dietale, pentru a putea intra imediat în vigoare. În ședința din 6 iunie s-a discutat problema aceasta, după care Guvernul a luat măsuri pentru traducerea și tipărirea unui text relativ la desființarea serviciilor, care le-a fost citit

¹³ Apud Ioan Mândrea, Ștefan Mikloș, *Contribuții privind participarea maselor populare din Țara Făgărașului la revoluția burghezo-democratică de la 1848 din Țările Române*, „Cumidava”, VII, Brașov, 1973, p. 217.

¹⁴ Nicolau Aron, *Monografia bisericilor, școalelor și reuniunilor române din Făgăraș*, Făgăraș, 1913, p. 40.

¹⁵ *Ibidem*, p. 56.

¹⁶ *Ibidem*, p. 96.

¹⁷ Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale (infra: SJBvAN), Fond Prefectura Făgăraș, doc. nr. 99/1848.

¹⁸ „Gazeta de Transilvania”, nr. 46/1848, p. 191.

țăranilor în ziua de Sfânta Treime, urmând ca proclamarea ștergerii iobăgiei să se producă în prima duminică după Rusalii. În textul acesta, cu titlul *Preînștiințare*, semnat de guvernatorul József Teleki, li se explica țăranilor că acest mare dar le-a fost făcut de către domnii de pământ.

În 18 iunie 1848 clopotele au răsunat zi și noapte în Țara Făgărașului, ca și în toată Transilvania. Momentul a fost surprins de un preot făgărășean, acesta însemnând pe o carte bisericească următoarele cuvinte: „Să se știe că la anul 1848, în Duminica Mare sau în Duminica Tuturor Sfinților, am scăpat de sub jugul cel greu al iobăgiei, adică am scăpat, am fost slobozi, n-am fost iobagi”¹⁹.

După *uniunea* Transilvaniei cu Ungaria, au fost organizate alegeri pentru Dieta de la Budapesta, la începutul lunii iulie, care s-au efectuat așa cum și-au dorit maghiarii – unul-doi delegați din fiecare sat, care, formal, aclamau și nu alegeau deputații. Au avut loc și cazuri bizare sau hilare în alegerea deputaților, cum s-a întâmplat și la Făgăraș, după cum aflăm dintr-o scrisoare a teologului Petru Suciuc către G. Barițiu (3 iulie 1848): „Voi[esc] să știți și aceea că – precum s-aude – mag[h]iarii jurară pe români, în mai multe locuri, cu sila, că se vor uni cu Ungaria (...). Asemenea cu sila-i duc în capitalele comitatelor ca să aleagă deputați pentru Dieta Pestei și apoi (...) le propun iarăși dintre ai lor pe care vor ei. În districtul Făgărașului s-a întâmplat ceva frumos: Boer Antal, dacă a văzut că nu poate reuși ca să se aleagă de deputat iarăși – fiindcă toți românii voia[u] pe un cancelist Mate (Matei Pop de Grid-*n.n.*, *C.B.*) –, zise că și el e român, și așa prin mașinațiunea aceasta făcu renegatul de s-a ales iarăși (...)”²⁰.

Dezamăgiți de cele întâmplate, dar și de faptul că autoritățile au pornit prigoana asupra liderilor români, mulți dintre aceștia s-au refugiat în cursul verii 1848 în Țara Românească. Unii dintre ei chiar au fost ceruți dincolo de munți, „precum (...) Pumnul, fiindcă știu că acolo nu mai pot deocamdată mișca nimica și face trebuință și aici (...)”²¹. Pe o listă a comisarilor de propagandă din Țara Românească, întocmită pe județe, apăreau și făgărășenii Ioan Codru-Drăgușanu („Codrea profesorul”) – care și-a început activitatea în județul Prahova, la 12 august și A. Pumnul, în județul Râmnicu-Sărat, începând cu 5 august 1848²².

Dintre cei doi, I. C. Drăgușanu a fost prins și acuzat că „a săvârșit cele mai înflăcărâte fapte de turburare”²³. Se afirmă pe alocuri că făgărășeanul ar fi fost închis, între 20 septembrie 1848–8 mai 1849, în închisoarea Văcărești²⁴, însă la sfârșitul lui octombrie 1848 îl întâlnim la Făgăraș, unde era ales asesor.

¹⁹ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, vol. I, București, 1939, p. 95.

²⁰ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 594.

²¹ *Ibidem*, vol. II, p. 799.

²² *Ibidem*, p. 695–697.

²³ Apud Gheorghe Pârnuță, *Învățători și profesori în revoluția de la 1848*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 141.

²⁴ Gh. Pârnuță, *op. cit.*, p. 73.

La puțin timp după proclamarea *uniunii* cu Ungaria, a intrat în vigoare și în Transilvania legea de recrutare, propusă Dietei de către Kossuth în 11 iulie; legea propunea mobilizarea unui contingent de 200.000 de soldați, în scopul luptei împotriva națiunilor nemaghiare. Înainte de confirmare, ministerul de război maghiar a trecut la recrutarea primilor 60.000 de oameni, însă nesancționarea acestora de către împărat a făcut-o inacceptabilă în ochii românilor și chiar a sașilor. Cea mai revoltătoare era considerată formula jurământului, care prevedea ca toți cei înrolați, indiferent de naționalitate, să lupte pentru „neatârnamarea nației maghiare”. Din acest motiv au existat numeroase cazuri de împotrivire la recrutări, precum acela al locuitorilor din Galați (azi, cartier al Făgărașului), care, la 9 septembrie 1848, au declarat judeului că „pentru împărat pleacă la război cu muieri și copii, dar pentru maghiari niciodată”²⁵. În Cuciulata, tot la 9 septembrie, țăranii aflați în fața comisiei de recrutare au refuzat în masă înrolarea, la îndemnul învățătorului Gheorghe Ciocan, motivând că nu vor să servească interesele nobilimii maghiare, care fără să recunoască drepturile națiunii române și voința ei au hotărât „unirea Ardealului cu Țara Ungurească”²⁶. Manifestări similare au avut loc în localitățile Lupșa, Perșani²⁷ și Veneția²⁸.

Și preotul evanghelic din Făgăraș, Wellman, relatează într-o corespondență preluată de *Gazeta* că românii făgărașeni nu agreau deloc realizarea conscripției de recrutare, alungându-i pe comisarii trimiși cu cuvintele: „Pentru împăratul și monarhia lui mergem la bătaie încă și cu familiile, însă pentru unguri nicidecum”. Acesta mai adăuga că nici sașii din Șercaia nu dăduseră curs recrutării²⁹.

În situația creată după debutul ostilităților militare între maghiari și trupele imperiale, românii ardeleni s-au adunat din nou la Blaj, între 3/15-12/24 septembrie 1848, în cadrul celei de-a treia adunări naționale, unde au decis organizarea și ridicarea armată, pentru a-și apăra nu doar drepturile, ci și ființa națională. Comitetul Național Român de la Sibiu (CNR), ales la această adunare, a hotărât modul de organizare a gărzilor transilvănene: formarea a 15 prefecturi, fiecare dintre ele trebuind să înființeze o legiune, organizarea fiind aprobată în octombrie de către Înalta Comandă Generală austriacă de la Sibiu.

De asemenea, în 10–11 septembrie Regimentul I grăniceresc a aranjat o adunare în care a dezbătut situația politică din Transilvania și a întocmit o petiție. La adunarea de la Orlat au venit delegați ai tuturor companiilor grănicerești și „Cu această ocazie, reprezentanții a 80 de sate au cerut să li se dea arme și comandanți” pentru a dobândi și impune cererile cuprinse în programul revoluționar românesc. Petiția formulată de adunare, după ce a fost votată și semnată, în numele

²⁵ Ilie Dăianu, *Cronica anului 1848*, f.a., p. 128.

²⁶ SJBvAN, *fd. cit.*, doc. nr. 83/8 septembrie 1848.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, doc. nr. 75/1848.

²⁹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 73/1848, p. 301.

regimentului și al populației, de lt. David Urs de Margina și alții, a fost înaintată împăratului³⁰.

Pe baza hotărârilor de la Blaj, la sfârșitul lunii octombrie și începutul lui noiembrie, după ce oficialii maghiari au fost siliți să-și dea demisiile, s-au luat măsuri pentru reorganizarea orașelor și alegerea de noi funcționari, inclusiv în districtul Făgăraș. Numirile pentru posturile de conducere îi reveneau generalului-comandant Puchner, acesta punând în fruntea administrației, de regulă, câte un ofițer pensionat din armata imperială, iar ca adjunct un reprezentant român; pentru posturile inferioare, s-au organizat alegeri.

La 12 noiembrie 1848 au avut loc alegeri în Făgăraș, din partea CNR fiind prezenți August Treboniu Laurian și Ioan/Iovian Bran. Cu această ocazie, populația a cerut ștergerea funcției de solgabiro, „rușinătoare de omenime”, „cele 6 posturi fiind șterse cu totul”³¹.

Între timp începuseră și acțiunile militare în care erau implicați și românii: „În 30 octombrie (...), des numitul general [(Puchner-*n.n.*, *C.B.*) dispune a se organiza, în toate locurile pe unde se află garnizoană militară, câte un tribunal ad-hoc, compus sub președinția unui ofițer cu autoritate, din bărbați serioși, aleși după putință din fiecare naționalitate, spre a judeca pe oamenii criminali: adică specie de judecată marțială (...).

Dintr-o dată cu luarea măsurilor improvizate (...), F[eld]m[areșal] locotenent general Gedeon fu trimis, în 22 oct[ombrie], la Făgăraș, cu ordin dat ca, din acel punct, să opereze asupra secuilor, pe când aceia plecaseră (...) de la Agyagfalva³² în trei direcții, spre a omorî, aprinde și prăda. Generalul Gedeon își mutase cvartirul său [(cartierul general-*n.n.*, *C.B.*)] în satul Șercaia, unde a stat câteva zile în neactivitate totală, cu singura excepție, că excel[ența] sa detașase de acolo pe junele prefect brav Iovian Brad (...) în districtul Brașovului, cu ordin dat ca, cu trupa sa de lăncieri, să dezarmeze mai întâi pe secuii ceangăi din Șapte Scaune (Săcele), iară de acolo, însoțit de căpitanul c[ezaro]-r[egesc] Strava, cu grăniceri, să pătrundă și în propria secuime, adică în vecinul district numit Trei Scaune (...), de unde însă au fost respinși”³³.

După această aventură, generalul Gedeon a părăsit Țara Făgărașului, plecând, prin Mediaș, către Târgu-Mureș, cu o armată de linie formată din 2.000 de infanteriști, 300 cavaleriști, 12 tunuri și 400 de gardiști civili sași³⁴.

Referitor la modul în care au decurs alegerile districtuale în Făgăraș, din 31 octombrie/ 12 noiembrie 1848, în *Gazeta* se consemna: „Astăzi districtul

³⁰ Paul Abrudan, Domnica Avrigeanu, *Sibiul în timpul revoluției de la 1848–1849 din Transilvania*, „Studii”, 26, nr. 3, 1973, p. 518.

³¹ Liviu Maior, *Aspecte ale organizării administrației românești din anii 1848–1849 în Transilvania*, „Acta Musei Napocensis”, IV, Cluj, 1967, p. 566.

³² Lutița, jud. Harghita.

³³ G. Bariț, *op. cit.*, p. 347.

³⁴ *Ibidem*, p. 348.

Făgărașului, sau, mai pe românește, Țara Oltului, avu o zi mare, însemnată, scumpă. Astăzi poporul român, în număr ca de 70 mii, își alege prin ai săi deputați pe oficialii de ținut câți cad sub dreptul alegerii. Rezultatul fu neașteptat nu numai pentru prieteni, ci mai vârtos pentru dușmani, care credea[u] în negrul lor suflet că, după tiranismul moral și spiritual în care ținuseră pe români, nu se vor afla atâți bărbați inteligenți cât să umple posturile vacante; noi încă vestim iubitei noastre națiuni cu dulce bucurie că, din cei 11 ampliați aleși, sunt 8 juriști absoluți, lucru ce nu se întâmpla nici la fosta aristo-birocrația maghiară³⁵.

Au fost aleși, prin aclamație, următorii: vice-căpitan David Almășanul (jurist), notar-prim Ioan Alduleanu (avocat)³⁶, vice-notar Nicolae Găetan (jurist), perceptor C. Secăreanu³⁷, iar ca asesori Matei Pop (deputat la Pesta)³⁸; Aron Pumnul, I. Codru-Drăgușanu, Dim. Panovici (vameș); G. Șulleri (avocat la Sibiu), Ioan Pușcașu (jurist și profesor), Ilie Moraru și Gheorghe Făgărășanu. Dintre aceștia, cinci erau născuți în district, iar ceilalți mai toți din districtul Brașov.

Limba oficială a districtului a devenit **ipso facto** (*s.n., C. B.*) cea română³⁹.

Activitatea administrației române a districtului Făgăraș a fost coordonată de către CNR, care printr-o serie de adrese, semnate de președintele S. Bărnăușiu și secretarul Aaron Florian, transmiteau autorităților făgărășene diverse dispoziții în ton cu mersul evenimentelor revoluționare.

Cu puțin timp în urmă se organizase și Prefectura (ulterior Legiunea) Țării Oltului, la conducerea căreia CNR l-a numit pe tânărul Iovian Brad⁴⁰, care fusese prefect în scaunul Sibiu, ajutat fiind de alți doi tineri – Ioan Comșa și Ioan Moraru (ca viceprefecți)⁴¹. Legiunea făgărășeană, ca formațiune militară constituită pe principiul teritorial, a avut ca principală atribuție apărarea teritoriului Țării Făgărașului și cooperarea militară cu Legiunea Țării Bârsei, iar tabăra militară și-a fixat-o la Șercaia: „Pe la 23 octombrie, lăncierii din tot ținutul Făgărașului au fost

³⁵ „Gazeta de Transilvania”, nr. 90/1848, p. 369.

³⁶ Ioan Alduleanu (1821, Moeciu–1871, Budapesta). După absolvirea studiilor juridice s-a instalat ca avocat în Brașov (1847), apoi ca notar al districtului Făgăraș (1848). În 1850 a fost numit asesor al Tribunalului din Alba Iulia, iar din 1858 președinte al Tribunalului urban de la Brașov. În 1861 devinea consilier al Guvernului ardelean (Cluj), iar la 1865 vicepreședinte al Tablei Regale de la Târgu Mureș. Cariera l-a propulsat în 1867 în capitala Ungariei, unde a îndeplinit funcția de consilier al Ministerului de Justiție, iar din 1869 devine membru al Curiei (Curții de Casație) de la Budapesta. A activat ca vicepreședinte al Dietei din Sibiu, iar între 1863–1865 a făcut parte din Senatul Imperial de la Viena. A fost decorat în anul 1864 cu ordinul *Coroana de fier*, clasa a II-a și ridicat în rangul de cavaler.

³⁷ Constantin I. Secăreanu (1820–1852) a fost viceprefect al Legiunii române din Țara Bârsei.

³⁸ Matei Pop Grideanu/de Grid (1820-?), jurist, deputat în Dieta din Pesta în 1848, ca și în 1868, când a reprezentat Făgărașul. În 1861 a fost secretarul Guvernului ardelean, iar din 1863 jude la Curtea de apel din Târgu-Mureș.

³⁹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 90, 1848, p. 369; vezi și Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 945–946.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 1064.

⁴¹ Constantin Băjenaru, *Revoluția de la 1848–1849 în sud-estul Transilvaniei. Aspecte instituțional-organizatorice*, „Țara Bârsei”, II (serie nouă), Brașov, 2003, p. 21–22.

adunați la Șercaia, spre a pregăti un front de apărare împotriva secuilor. S-au strâns cam zece mii de oameni, ceea ce indică un grad înalt de însuflețire. Prima lovitură dată a fost dezarmarea gărzilor civile ungurești din Făgăraș⁴². Ulterior, făgărășenii au luat parte la expediția din Țara Bârsei, unde „cu acest prilej se menționează viceprefectul Puian și alți trei conducători făgărășeni: maiorul Morar, căpitanul Grădinar și Tipeiu, care s-au distins prin vitejia lor. Prefectul Brad va colabora cu imperialii timp mai îndelungat în cursul iernii 1848–1849, având alături pe un al doilea viceprefect, pe Ioan Comșia, protopopul de mai târziu”⁴³.

De altfel, în întreaga lună octombrie austriecii au trimis trupe pentru manevre militare împotriva secuilor nu numai la Făgăraș și Șercaia, ci și în apropiere, după cum consemnează unele documente. La 5 octombrie 1848, de pildă, colonelul Kemény îi comunica generalului-adjutant Pfersmann că „îi trimite în anexă planul dislocării regimentului său, respectiv dislocarea statului major cu 90 de oameni și 80 de cai la Cincu Mare, poșta aflându-se în apropiere, la Făgăraș (...)”⁴⁴.

Către sfârșitul lunii octombrie 1848, armatele austriece au reușit să cucerească și să ocupe Cetatea Făgărașului, care până în martie 1849 va servi drept garnizoană a armatei imperiale; în plus, în Cetate a fost organizat cartierul general al trupelor austriece din întreaga Țara Făgărașului⁴⁵.

Despre toate aceste acțiuni din octombrie 1848, relatează peste multe decenii și protopopul Nicolae Borzea, amănunțele aflându-le de la una dintre bunicile sale din Viștea de Jos: „Pare că-i văd și acuma în casa noastră, cum au petrecut o noapte când au venit de la Sibiu [(soțul său Aldea Borzea-*n.n.*, *C. B.*)] cu [Avram] Iancu, cu [Simion] Bărnăuțiu, cu [Ion] Brătian[u] din Țară și cu încă doi tineri studenți de la școlile mai înalte. Cum, după o consfătuire de o noapte, au înființat garda națională pentru acest ținut, sub conducerea lui Aldea și Tache Borzea, ca tribuni de aici și și-au continuat calea către Făgăraș, la Brașov”⁴⁶.

În privința acțiunilor maghiarilor în Țara Făgărașului, în același text se spune: „Armatele ungurești de honvezi au dădăit (alungat-*n.n.*, *C. B.*) din Țara Oltului și din Ardeal armata împăratului și regimentele de grăniceri peste graniță în Țara Românească și au petrecut toată iarna în Câmpulung.

Atunci, ungurii au făcut multe stricăciuni românilor, care se dăseră de partea împăratului; au pușcat bisericile și crucile, precum le vedeți găurite de gloanțe, la drumul țării. Au chinuit și pușcat mulți români, pe judele din Rucăr, pe Bogdan, pe Oancea și pe Bacalaie, în vârful dealului, deasupra satului. Și după ce au biruit

⁴² Silviu Dragomir, *Legiunile și prefectii*, în vol. *Studii privind istoria revoluției române de la 1848*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1986, p. 206.

⁴³ *Ibidem*, p. 206–207.

⁴⁴ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848–1849. Un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*, vol. II, Cluj Napoca, Edit. Argonaut, 2005, p. 207.

⁴⁵ Constantin Băjenaru, *op. cit.*, p. 22.

⁴⁶ Nicolae Borzea, *Amintiri din vremea iobăgiei. Anii 1841–1848*, „Transilvania”, 57, nr. 6, 1926, p. 258–259.

ungurii, au prins pe Tache, pe Aldea și pe George; George a scăpat, dar pe Tache și pe Aldea i-au dus în temnița din castelul Făgărașului și numai armata muscălească i-a slobozit din temniță (...), de au sosit acasă”⁴⁷.

Cu tot sprijinul, mai mult moral, al austriecilor, Legiunea Țării Făgărașului a suferit din cauza lipsei de armament de calitate, Comandamentul militar general austriac acordând taberelor militare românești foarte puține arme și muniții. Din acest motiv, de altfel important și decisiv, înarmarea făgărășenilor s-a realizat greoi, folosindu-se în special de posibilitățile locale, adică de armele tradiționale – în special lănci.

Totuși la începutul lunii noiembrie 2 800 de făgărășeni ajungeau, împreună cu patru companii de sibieni, în tabăra de la Mediaș, după care o parte au plecat către Cetatea de Baltă, ceilalți rămânând în tabăra de la Boian⁴⁸.

După lupta care a avut loc la Feldioara, cu forțe inegale, și care a condus la retragerea făgărășenilor⁴⁹, acțiunile militare ale Legiunii au crescut în intensitate către sfârșitul anului 1848, atunci când I. Brad, împreună cu trupele sale, s-au deplasat în nord-estul districtului, pentru a participa la luptele din zona localităților Hoghiz, Racoșu de Sus, Căpeni și Ormeniș, lupte în urma cărora secuii au fost siliți, la 19 decembrie, să se retragă peste Olt, în zona satelor Aita Mare și Belin⁵⁰. Peste câteva zile, la 23 decembrie, avea loc victoria de la Hedig, în urma căreia mulți dintre secuii capturați au fost închiși în cetatea Făgăraș⁵¹.

În toamna aceluiași an, în mai multe sate făgărășene țăranii români au pornit să-și facă dreptate singuri, acționând pentru recăpătarea pământurilor deținute până atunci de nobilime. Astfel de acțiuni au fost semnalate în Drăguș, Ucea de Jos, Sâmbăta de Jos, Iași și Voivodeni, „ai căror locuitori intră cu forța în stăpânirea unor suprafețe de pădure ale curții feudale a baronului Iosif Brukenthal”. Pe aceeași cale acționează țăranii din Arpașu de Sus, luând în stăpânire suprafețe de pădure din domeniul grofului S. Teleki. „Semnificativă este și acțiunea țăranilor din comuna Șercaia, care, îndemnați de preotul ortodox Ioan Raita, refuză să îndeplinească sarcinile fiscale față de autoritățile comunale”⁵².

După intrarea în Transilvania a armatei maghiare conduse de generalul Iosif Bem, Legiunea făgărășeană va întâmpina situații militare mult mai complicate, datorate amenințării Țării Făgărașului dinspre două direcții – înaintarea trupelor maghiare din direcția Sibiului și pericolul secuiesc venit din nord-est (aceștia din urmă întărindu-se pe malul drept al Oltului, unde ocupaseră localitățile Racoșu de Jos și de Sus, Cața, Homorod, Rupea și Ungra, intenționând să intre în zona făgărășeană spre a se uni cu armata lui Bem).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 257.

⁴⁸ „Gazeta de Transilvania”, nr. 90, 1848, p. 372.

⁴⁹ *Idem*, nr. 95/1848, p. 392.

⁵⁰ S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania, în anii 1848–1849*, vol. I, Sibiu, 1944, p. 56 (doc. nr. 56).

⁵¹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 101/1848, p. 413.

⁵² Ioan Mândrea, *Lupta de emancipare națională purtată de românii din Țara Făgărașului între 1848 și 1918*, „Revista Istorică”, IV, nr. 11–12, 1993, p. 1049; *idem*, *Revoluția de la 1848 din Transilvania. Aspecte instituțional-organizatorice*, „Revista de Istorie”, 31, nr. 5, 1978, p. 855.

La 31 ianuarie 1849, prefectul I. Brad scria, din Șercaia, Comandamentului militar suprem al Transilvaniei că a primit înștiințare de la tribunul Moraru din Hoghiz despre faptul că toți secuii din Trei Scaune, Ciuc și Odorhei s-au răsculat, pornind „spre Brașov, Țara Bârsei și, probabil, spre Făgăraș”⁵³ (a cărui cetate avea comandant militar pe maiorul Tulbasch⁵⁴).

Spre a contracara acțiunile secuilor, s-au luat unele măsuri pentru întărirea Legiunii de la Șercaia cu alte trupe, care erau momentan disponibile. În acest sens, la 10 februarie 1849 maiorul Schurtter scria din Brașov Comandamentului militar suprem următoarele: „Deoarece ieri, 9 februarie, au sosit toate întăririle ruse așteptate, în acord cu generalul Engelhardt, Schurtter a decis să pună la dispoziția maiorului von Heydte (aflat în Biertan-*n.n.*, *C. B.*): batalionul 3 al regimentului grăniceresc românesc nr. 1 (3 companii), 1 escadron din regimentul de dragoni Savoy, o companie condusă de căpitanul Bekenhaupt și 3 tunuri, astfel încât aceste trupe să ajungă în data de 13 februarie la Șercaia, sub comanda maiorului Szabó”⁵⁵.

Veștile despre mișcările trupelor secuiești au început să circule frecvent, unele dintre ele fiind însă contradictorii. La 13 februarie, același Schurtter îi transmitea generalului Puchner că 5.000 de secui infanteriști și 600 de cavaleriști au ajuns la Mateiaș, cu intenția de a ataca ori districtul Făgărașului, ori scaunul Rupea, „nu se cunoaște exact”⁵⁶. În aceeași zi, căpitanul Gratze îi transmitea din Făgăraș feldmaresalului-locotenent Gedeon că secuii au intrat în scaunul Rupea și au emis o proclamație prin care cereau populației să predea toate armele și să le dea hrană, și de asemenea că „a ajuns la Făgăraș unitatea comandată de maiorul Szabo, menită de a-i veni în ajutor căpitanului Gratze”⁵⁷.

Au fost zile extrem de tumultuoase deoarece, în ciuda informațiilor contradictorii, trebuiau luate măsuri rapide și foarte serioase de apărare a Țării Făgărașului contra secuilor. Lucrurile trebuiau grăbite, întrucât secuii se aflau în imediată apropiere, așa cum îl informa căpitanul Gratze pe comandantul cetății Făgăraș (Schlosskommando), cu o zi mai devreme, în 12 februarie: „Secuii au sosit la Racoș. Tribunalul Moraru a cerut asistență militară, altfel nu poate rezista. Prefectul Comșa a alarmat mai multe sate de la Paro (Părău-*n.n.*, *C. B.*) în sus”⁵⁸.

Acesta din urmă, la rândul său, îl înștiința pe maiorul Tulbasch despre intenția sa de a forma o trupă, convocând la arme bărbați din localitățile Părău, Ungra (Gald) ș.a.⁵⁹. A doua zi, la 13 februarie, Comșa îi scria aceluiași, din Șercaia, că „auzind că secuii s-ar fi apropiat, a trimis patrulă de recunoaștere până la Cohalma [(Rupea-*n.n.*, *C. B.*)] și Veneția de Jos, negăsind însă secui. La Veneția a

⁵³ Ela Cosma, *op. cit.*, vol. I, p. 225.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 229.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 234–235.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 236.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 237.

⁵⁹ *Ibidem*.

arestat însă un ungur din Heviz [(Hoghiz-*n.n.*, C. B.)], care avea un pașaport rupt asupra lui. De la acel ungur n-a reușit să scoată nici o informație⁶⁰.

Conștient de insuficiența trupelor de la Șercaia, Schurtter cerea Comandamentului din Sibiu să trimită alte trupe aici, deoarece el nu mai avea efective disponibile; sugera ca baronul von Heydte să fie trimis în zona Făgărașului și apoi în secuime⁶¹. Doar ruperea legăturilor dintre trupele lui von Heydte, de la Mediaș și Rupea (ocupată de secui), a făcut ca unitățile comandate de colonelul Szabo să nu meargă spre Seliștat, pentru a-l ajuta pe primul, ci să rămână la Făgăraș, având ca misiune imediată apărarea Țării Oltului⁶².

Mai târziu, în 18 februarie, comandantul interimar al cetății Făgărașului, căpitanul Stravoy, anunța și el Comandamentul Militar de la Sibiu despre un iminent atac al secuilor: „Unitatea comandată de căpitanul Sperger de la Regimentul de dragoni Savoy, care a plecat ieri spre Sibiu, ajungând azi dimineață la Voila, a primit înștiințare de la maiorul von Heydte de a reveni la Făgăraș (...). Conform informațiilor primite de la viceprefectul Comșa, o unitate înarmată de 1.200 insurgenți secui a făcut rechiziții în Racoșu de Jos și Heviz [Hoghiz]: animale, pâine, ovăz, fân. Intenția lor este aceea de a ocupa Țara Oltului și de a se uni cu Bem la Făgăraș (...)⁶³.

Peste alte trei zile, von Heydte, aflat în tabăra de la Șercaia, informa Comandamentul că 6.000 de secui trecuseră prin Sighișoara luând drumul spre Rupea, de unde urmau să se îndrepte spre Șercaia. „La Homorod, Almaș și în împrejurimi au fost invitați toți bărbații între 16 și 50 de ani să se alăture husarilor kossuthieni (...)⁶⁴. În fața pericolului iminent, s-au luat măsuri pentru întărirea efectivelor militare de la Șercaia prin transferarea de la Sibiu a 3 companii de infanterie din Regimentul Leiningen, care să se unească acolo cu alte 6 companii ale gărzii cetățenești săsești din Sighișoara⁶⁵.

Legiunea făgărășeană s-a organizat pe malul stâng al Oltului, realizând o puternică linie de apărare în zona satelor Hoghiz, Comăna de Jos, Veneția de Jos, Șercaia și Mândra. Dincolo de Făgăraș, spre Sibiu, linia Oltului a fost apărată de unitățile militare austriece încartiruite în satele grănicerești Ohaba, Mărgineni, Lisa și Viștea de Jos⁶⁶; între timp, la începutul lui februarie 1849 își făcuseră apariția în Transilvania, pentru scurt timp și trupele rusești, care urmau să-i sprijine pe austrieci împotriva generalului Bem.

După căderea Sibiului în mâinile trupelor maghiare, la 11 martie 1849, lucrurile au început a se complica și mai mult pentru districtul Făgăraș, aceasta aflându-se exact în calea armatei lui Bem – pe drumul care ducea către Brașov. Austriecii au lăsat

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Ibidem*, p. 240.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 243.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 244.

⁶⁶ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 83 (doc. nr. 71).

Făgărașul aproape fără apărare, deoarece au preferat ca toate trupele pe care le mai aveau să le trimită în ajutorul Brașovului; în același mod au procedat și rușii. În 14 martie, trei brigăzi austriece au plecat de la Avrig către Făgăraș și de acolo la Brașov, pentru ca în noaptea aceleiași zile să se dea o ultimă luptă înaintea Țării Făgărașului – cea pentru menținerea podului de peste Olt, de la Tălmăciu – Turnu-Roșu, însă trupele maiorului Clococeanu au fost învinse și obligate să se retragă spre Făgăraș. Retragera a condus la o și mai drastică diminuare a numărului soldaților, deoarece „oamenii de la batalionul de grăniceri, necăjiți și amărâți, ruși, desculți, când se văzură în districtul din care erau ei, se desfăcură care încotro pe la comunele lor, ca să-și mai vadă odată și de familii și de averile lor”⁶⁷.

O altă greșeală militară pe care au făcut-o austriecii a constat în păstrarea în cetatea de la Făgăraș a extrem de puține trupe – o singură companie de grăniceri rezerviști, cu 2 tunuri. Episodul cuceririi Făgărașului este redat cu oarecare amuzament de către unul dintre revoluționari: „Cetățuie mică, situată în mijlocul orașului, în fața ei nemijlocit piața publică. Poarta cetății s-ar fi putut sparge și cu securile, dar să o aperi din două tunulețe ca să nu o poată sparge cu 40 de tunuri, nici să o aprindă. Urmarea poruncii disperate fu că grănicerii rezerviști, lăsând pe căpitanul Strava singur, decât să ajungă în captivitate la unguri și să fie înrolați la ei, mai bine s-au dus acasă la familiile lor. Așa Strava fu silit să plece în 17 (Martie) cu cele două tunuri pe urma brigăzilor. Husarii alergând după tunuri, le ajunseră între Perșani și Șercaia”, însă fără succes⁶⁸. În acest mod s-a încheiat participarea făgărașenilor la revoluție, aceasta coincizând cu sfârșitul Prefecturii și al Legiunii românești, deoarece celelalte acțiuni militare care au avut loc până în 12 iulie 1849 (când cetatea era cucerită de către generalul rus Engelhardt), i-au avut în prim-plan pe austrieci și ruși, pe de o parte, iar pe de alta trupele maghiare.

Într-o conscriere asupra pierderilor umane civile⁶⁹ publicată în 1850 în *Gazeta*, în dreptul districtului Făgăraș apăreau următoarele cifre: doi morți prin condamnare la moarte și judecată „criminală” (prin tribunalele de sânge), unul fără nici o judecată, 47 prin alt tip de omor decât împușcare și unul provenit dintre locuitorii nemilitarizați⁷⁰.

Ceea ce este clar, și nu doar în privința districtului Făgăraș, revoluția de la 1848–1849 a întărit solidaritatea și conștiința națională a românilor ardeleni. Aceștia au înțeles foarte bine, cel puțin la nivelul liderilor, că numai jertfindu-se pentru idealurile avute pot avea câștig de cauză. Așa cum afirma și George Barițiu, românii au luptat pentru a-și apăra „libertatea națională, să nu fie prefăcuți în maghiari, își apără patria ca mare Principat, pentru ca aceea să nu fie desființată și prefăcută în alt stat, în care ei nu mai puteau spera vreun viitor”⁷¹.

⁶⁷ G. Bariț, *op. cit.*, p. 470.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 472.

⁶⁹ Pierderile umane militare, așa cum rezultă din două lucrări editate foarte importante, vor fi prezentate în Anexă.

⁷⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 38, 1850, p. 152.

⁷¹ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 10, 1849, p. 78.

ANEXĂ
Jertfele militare ale locuitorilor din Țara Făgărașului la 1848-1849

Localitate	Morți
Berivoii Mari - ortodocși ⁷² :	Comanici David (31 ani; în luptă la Hoghiz – 20 februarie 1849); Chiujdea Bucur (36 ani; la Hoghiz); Schita Niculae (19 ani; la Hoghiz); Chiujdea Toader (18 ani; la Hoghiz).
Berivoii Mici - ortodocși ⁷³ :	Popa Pătru (mort în luptă la Hoghiz – 20 februarie 1849).
Breaza - ortodocși ⁷⁴ : - greco-catolici ⁷⁵ :	Popa Ioan (împușcat mortal în bătălia de la Racoșu de Sus – noiembrie 1848). Pantea Ioan, Chifor Ioan, Brania Mitru, Pantea Ștefan și Cocean Andrei – toți executați de maghiari, în 30 martie 1849, la Sântioana-Voievodeni (jud. Mureș).
Comăna de Sus - ortodocși ⁷⁶ :	Frâncu Matei Pavel (47 ani; mort în lagărul de la Măgheruș [jud. Covasna] în noiembrie 1848).
Copăcel - greco-catolici ⁷⁷ :	Pincă David (mort în luptă la Dopca, com. Hoghiz), Făgăraș Ioan (la Dopca), Panchios Vasile (la Dopca), Iacob Savu Monea (la Dopca), Samoilă Nițu Grecu (acasă în urma rănilor grele), Iosif Grama (în luptă la Alba Iulia); tot la Alba Iulia au murit: Moise Drugă, Toma Curcean, George Babeț, George George Grama, Șerban Streza, Zachei Măgurean, Matei Oltean, Iacob Moga și Matei Grecu; Petru Grecu (în luptă la Mediaș), George Mărginean.
Cuciulata - ortodocși ⁷⁸ :	Buciuman Moise (în luptă la Hoghiz – 10 februarie 1849); Bucurenciu Ioan (la Hoghiz); Mihăilă Ioan Mihai (la Hoghiz).
Holbav - ortodocși ⁷⁹ :	Ferariu Ioan (50 ani; în luptă la Apața – 16 decembrie 1848); Jugariu Gheorghe (37 ani; la Apața); Nica Ioan (48 ani; la Apața); Sulica Bucur Stoichii (40 ani; la Apața).
Olteț - greco-catolici ⁸⁰ :	Nicolae Manea și Comșa Stanislav (în luptă la Hărman), Ioan Mureșan și alți doi bărbați nenominalizați (în luptă la Hoghiz).
Părău - ortodocși ⁸¹ :	Candrea Irimie (17 ani; în luptă la Hoghiz – 20 februarie 1849); Păcurariu Iacov (20 ani; la Hoghiz); Păcurariu Ioan (27 ani; la Hoghiz); Părău Iacov (28 ani; la Hoghiz); Părău Ioan (56 ani; la Hoghiz); Pridon Gheorghe (17 ani; la Hoghiz).
Perșani - ortodocși ⁸² :	Lup Ioan Gheorghe (în lupta dată, la 20 noiembrie 1848, între Feldioara și Hoghiz).
Pojorta - greco-catolici ⁸³ :	Moise Moldovan (în timpul marșului de la Odorheiu Secuiesc spre Mediaș); Moise Gușeală (în luptă la Mediaș – 17 ianuarie 1849).
Porumbacu de Sus - greco-catolici ⁸⁴ :	Nicolae Zachiesan (în spital la Alba-Iulia); George Ioan Lup (în spital la Târgu Mureș); Ioan Achim Mihai (de holeră la Gănești, jud. Mureș).

⁷² Dumitru Suci, *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după războiul național din 1848–1849* (infra: *Starea protopopiatelor ortodoxe...*), Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2011, p. 30.

⁷³ *Ibidem*, p. 28.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 42.

⁷⁵ Idem, *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor greco-catolice din Transilvania după războiul național din 1848–1849* (infra: *Starea protopopiatelor greco-catolice*), Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2014, p. 238.

⁷⁶ Idem, *Starea protopopiatelor ortodoxe*, p. 43.

⁷⁷ Idem, *Starea protopopiatelor greco-catolice*, p. 82–83.

⁷⁸ Idem, *Starea protopopiatelor ortodoxe*, p. 26.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 64–65.

⁸⁰ Idem, *Starea protopopiatelor greco-catolice*, p. 213.

⁸¹ Idem, *Starea protopopiatelor ortodoxe*, p. 43.

⁸² *Ibidem*, p. 27.

⁸³ Idem, *Starea protopopiatelor greco-catolice*, p. 74–75.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 213.

Săvăstreni - greco-catolici ⁸⁵ :	Ioan Vlad (în luptă la Mediaș); Zachei Gavrilă (în luptă la Hoghiz).
Șercăița - ortodocși ⁸⁶ :	Coldea Gheorghe (27 ani; în luptă la Feldioara – 18 noiembrie 1848); Cucu Gheorghe Aldea (43 ani; la Feldioara); Solomon Ioan (37 ani; la Feldioara); Șerbănuț Moise (44 ani; la Feldioara); Ursu Ioan (42 ani; în luptă la Hoghiz – 20 februarie 1849).
Toderița - ortodocși ⁸⁷ :	Aldea Ioan Gheorghe (25 ani; în luptă la Hoghiz – 20 februarie 1849); Avram Ioan (30 ani; la Hoghiz); Balaban Gheorghe (16 ani; la Hoghiz); Broica Ioan (37 ani; la Hoghiz); Iacob Nicolae (16 ani; la Hoghiz); Juganu Ioan (50 ani; la Hoghiz); Mija David (28 ani; la Hoghiz); Rentea Ioan Moise (30 ani; la Hoghiz); Șerban Ioan (28 ani; la Hoghiz); Tudor Jeca (42 ani; la Hoghiz); Țibelea Iacob (24 ani; la Hoghiz); Țibelea Samoilă (36 ani; la Hoghiz); Vlad Gheorghe Mitrea (34 ani; la Hoghiz).
Ucea de Sus - ortodocși ⁸⁸ :	Bonaș Nică („a căzut în ciocnirea cu oastea ungurească în martie 1849”).
Vad - greco-catolici ⁸⁹ :	George Bolog (în luptă la Hărman).

⁸⁵ *Ibidem*, p. 212.

⁸⁶ Dumitru Suci, *Starea protopopiatelor ortodoxe*, p. 69–70.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 44.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 42.

⁸⁹ *Idem*, *Starea protopopiatelor greco-catolice*, p. 70.